

Slováci a židia, židia a Slováci. Rok 1942.
(Zopár názorov na okraj problematiky)

MARTIN LACKO

SLOVAKS AND JEWES, JEWES AND SLOVAKS. YEAR 1942 (A FEW MARGINAL NOTES TO THE THEME) by Martin Lacko

*

SLOWAKEN UND JUDEN, JUDEN UND SLOWAKEN. DAS JAHR 1942 (EIN PAAR MEINUNGEN ZU DER PROBLEMATIK von Martin Lacko

O problematike odsunu židovského obyvateľstva zo Slovenska toho bolo v posledných rokoch napísaného a vysloveného už mnoho. Snáď žiadnej udalosti najnovších slovenských dejín sa nevenovala taká pozornosť, ako práve židovskej problematike. Prenasledovanie židov, ku ktorému došlo aj v našej krajine však nebolo záležitosťou len politických špičiek vtedajšieho Nemecka či Slovenska. Spoluúčasť a tým i spoluzodpovednosť za udalosti, ktoré sa udiali, nesú – bohužiaľ – i mnohí naši občania z nižších, ba možno povedať najnižších sfér politického a spoločenského života.

Publicisti, ba často i samotní historici venujúci sa židovskej problematike však neraz ostávajú len pri povrchu veci, opakujúc všeobecne známe a dostupné informácie o tejto tragédii, bez toho, aby sa pokúsili bližšie zachytiť odraz protižidovskej politiky práve na najnižších (a najširších) vrstvách vtedajšej spoločnosti. Aký postoj zaujali radoví Slováci k svojim susedom, známym či menej známym spoluobčanom – židom, keď sa z nich v priebehu pár mesiacov stali občania tretej kategórie? Súhlasili s tým, že ich zrazu ktosi bezdôvodne šikanuje, prenasleduje, ba nakoniec nakladá do vagónov? Ak nesúhlasili, prejavili im nejakým spôsobom sympatie či sústrasť? Snažili sa im pomôcť? Akým spôsobom? Alebo im to celé bolo „ukradnuté“ a ledva čakali na moment, keď posledný žid vytiahol „päty z domu“ aby sa následne mohli podeliť o jeho majetok? Okrem zmapovania genézy antižidovského zákonodarstva či zachytenia výpovedí preživších obetí prenasledovania, ktoré už máme k dispozícii, by bolo vhodné zaujímať sa aj o zvyšné dva milióny občanov, ktorí na Slovensku vtedy žili,

pracovali a ktorí robili vládnej antižidovskej politike pasívnu či aktívnejšiu „kulisu“.

Skúmať vyššie nastolené otázky by malo v prvom rade zaujímať slovenských historikov. Židovskí bádatelia na Slovensku si túto svoju povinnosť aspoň čiastočne splnili obdivuhodným a rozsiahlym výskumným projektom realizovaným v 90. rokoch, keď zachytili spomienky a svedectvá vyše stovky svojich súkmeňovcov, ktorý holocaust prežili.

Isteže, naznačené otázky ohľadne vzťahu Slovákov k židom i opačne sa plne zodpovedať už nikdy plne podariť nemôže. Napriek tomu by som k tomuto problému chcel čosi poznamenať. V priebehu niekoľkých rokov sa mi podarilo nazhromaždiť množstvo spomienok bývalých občanov Slovenskej republiky – od jednoduchých roľníkov, robotníkov, vojakov, či účastníkov Povstania ako aj niekoľkých židov. Mnohé z nich prinášajú cenné postrehy a zaujímavé osobné reflexie tohto určite najkontroverznejšieho úseku našich národných dejín. Dovoľujem si preto tuná zverejniť aspoň malú časť z relevantných pasáží, ktoré sa mi podarilo získať. Isteže, vzorka dvoch či štyroch ľudí nemôže byť reprezentatívnou v žiadnom výskume, no tu ide skôr o to, zamyslieť sa nad problematikou a vyvolať prípadnú konfrontáciu s čitateľovými poznatkami z jeho rodnej oblasti. Bol tam vzťah miestneho obyvateľstva iný alebo naopak podobný tomu, aký vyslovili moji „respondenti“ z oblasti medzi Piešťanmi a Novým Mestom? Nechávam čitateľovi na posúdenie a kritické zhodnotenie. A vlastne ešte malý dodatok na záver – nad nasledujúcimi odstavcami by mali popremýšľať najmä tí, ktorí stále vidia riešenie „židovskej otázky“ len v línii Hitler – beráteri – Tuka a doteraz sú presvedčení o tom, že ministerské výnimky, ktoré boli niektorým židom udeľované, týchto pred deportáciami vždy spoľahlivo chránili.

Úplne nakoniec už len malá poznámka – dvaja posledne citovaní občania sú „čisti“ Slováci a čo je možno ešte dôležitejšie - katolíci...

Zo spomienok *Ladislava Wistera*

(*1917, Budapešť, počas vojnybydliskom Nové Mesto nad Váhom)

Ja som žil s rodičmi i súrodencami v Novom Meste – mali sme veľkosklad s pivom, likérku i pálenicu. Asi 20 ľudí sme mali zamestnaných, ja som tam robil chemika. Potom nám to arizovali, ale musím povedať, že to boli viac-menej známi. Pracoval som tam i naďalej, aj s bratrancom a vcelku musím tých ľudí pochváliť – jedna Novomešťanka to bola a jeden šenkár z Vrbového. Veľmi slušní ľudia teda, nerobili nám žiadne nepríjemnosti ani ťažkosti, a aj po vojne sme sa pokonali, nemali sme navzájom žiadne súdy.

Pokiaľ ide o situáciu v Novom Meste, ako aj inde, to bolo veľmi rôzne. Prenasledovanie židov bolo vtedy vôbec kruté, najhoršie po línii zničenia ducha, ľudského „Ja“. Židia nesmeli ísť na verejné podujatia, do kina, divadla, na kúpalisko, korzo, park. Nesmeli pred 10 hodinou ísť na trh a do obchodov nakupovať, vtedy už väčšinou bolo vypredané. Museli nosiť veľkú päťcípú žltú hviezdu, aby boli zďaleka vidieť. Nesmeli cestovať a vzdialiť sa z miesta pobytu. Nesmeli bývať na adrese „Hitlerova ulica“ a iných. Nesmeli sa vzdelávať, deti boli vyhodené zo všetkých škôl. Ten duševný tlak, toto nemorálne prenasledovanie bolo hrozné, hroznejšie než fyzické týranie. Na každom kúte kričali veľké štvavé plagáty: „Vidíš ho, to je on, žid, naše nešťastie!“ Žid vyobrazený s hviezdou, bradou, bokomradky, úlisnosťou, prípadne držal na ruke nejaké kresťanské deti. Samozrejme, židia nesmeli byť v ozbrojených zložkách. A keďže nesmeli do vojska bola zriadená Vojenská pracovná služba, tzv. 6. robotný prápor, miesto prezenčnej služby. Ja som dostal zvolávací lístok na narukovanie 15. 1. 1941. To ešte neboli transporty. Život bol dosť vojenský – rozkazy, apeláky, šikanovanie, „na počtu zbraň“ sa dávalo s lopatou. Denne boli pracovné zadelenia. V zime sme odhadzovali sneh, niekde sme vo vojenských potravinových skladoch prekladali vrecia s múkou a iné práce.

V marci 1942 začali transporty židov do Poľska. Najprv bolo povedané, že sa ide na práce. Nechcel som tomu veriť, veď sme počuli, že gardisti nakladajú do vagónov aj deti a chorých na nosítkach. Ukázalo sa, že v tom robotnom prápore sme boli akosi chránení pred transportmi. Útvar totiž podliehal ministerstvu obrany a nie vnútra, ktoré s gardou organizovalo a prevádzkalo transporty.

Aká-taká istota pre mňa skončila dňom 12. 8. 1942, keď ma prepustili z Vojenského robotného práporu do civilu. Odišiel som domov, do Nového Mesta. Tam som videl, čo sa robí. Kamaráti pomáhali radami, ale ani na to sa nedalo spoľahnúť. Prax bola taká, že keď boli na železničnej stanici pripravené vagóny na odvoz židov, a keď z nich chýbali nejakí do predpísaného počtu, dali tam každého, koho polapili náhodne. Nie nadarmo sme tomu hovorili „chytačka“. Prišiel príkaz – čo ja viem – „šesť vagónov naplniť, 150 ľudí nazbierať!“ Tak spravili zoznam – štyria z toho ale neboli doma – tak chytili štyroch iných... Legitímácia-nelegitímácia – všetko do vagóna! Ja som sa veru na tú legitímáciu nespoliehal. Ja som bol vtedy hokejistom a veľmi sme spolu držali títo chalani. A zhodou okolností boli medzi nami aj bratia Šnáblovci, synovia okresného náčelníka. No a títo mi zháňali a dodávali potrebné informácie. „*Nespi doma!*“ Tak som vždy vypadol – raz tam, raz onam. „*Môžeš ísť domov, transport odišiel!*“ Nevieť veru, či by som bol prežil bez ich pomoci... Preto mi priatelia naplánovali a zariadili odchod z Mesta. Ale kam? V Kálnickej doline bola taká opustená pastierska búda na jednej veľkej lúke pod malinišťom. Chalani ju pomenovali „Hogan“, no a tam ma schovali. Bola pekná jeseň, tak sa to dalo vydržať. Boli sme mladí a zdraví. Aj stravovanie z Kálnice, najmä od Valovičovcov, ale aj z družstevnej krčmy fungovalo, v noci som chodieval pre proviant. V novembri mi priatelia prišli povedať, že transporty sú zastavené, žiadne vagóny na železničnú stanicu nechodia, tak som sa vrátil do Mesta. Tam som žil, viac živoril, hlavne duševne, až do SNP, kedy som znovu odišiel do Inoveckých hôr, na Novú Lehotu.

Keď začalo prenasledovanie a deportácie židov, ľudí na Slovensku to podľa Vás schvaľovali? Súhlasili s tým?

Bol tu určitý entuziazmus: „Máme slovenský štát, oddelili sme sa od Čechov“ a bola tu určitá kasta, určitý okruh týchto slovenských chlapcov, ktorí s tým súhlasili, dali sa nahovoriť propagandou politickou aj náboženskou. Dostali „injekciu“ či už v garde, na fare alebo od kamarátov – ale nie všetci tomu podľahli. A to bolo zaujímavé, niektorí – napr. jeden môj sused bol Nemeč, dostal sa do tej nemeckej strany, ale v princípe nebol zlý, dobre sme si vychádzali. Ale v kolektíve bol ako nadrogovaný...Aj do tej strážnej služby chodil, doprevádzať tie transporty. Ale keď bol sám a prišiel ku mne do liehovaru, hovorí:

„Lacko, nie aby si sa dostal do transportu!“ Aj u tých gardistov, to bolo tiež zaujímavé – masová psychóza. Prišiel gardista z nejakej schôdze a bol ako nadrogovaný, vykrikoval, hulákal. Ale keď som ho stretol samého, hovorí: „*ProsímŤa, daj si bacha, lebo Ťa zoberú!*“ Masová psychóza je za Hitlera, za Stalina, aj za Mečiara, za Dzurindu. Keď ľudia stratia prehľad a dajú sa obľnúť niečím... Bohužiaľ...

Ale tá väčšina obyvateľstva – v Novom Meste i na Slovensku celkove – s tým nesúhlasila. Bolo to individuálne – niekto to schvaľoval viac, iný menej. Ja som presvedčený, že nielen väčšine mojich kamarátov, ale viacerým ľuďom sa otvorili oči, keď toto prenasledovanie presiahlo určitú mieru únosnosti. „Áno, sme za slovenský národ ale nie za Nemcov a za to a hento...“ Veď ten pohon nebol len na židov, ale i na evanjelikov, komunistov, Rómov, homosexuálov a ktovie ešte na koho... A na čele Hlinkovej gardy nestáli nejaké významné osobnosti – väčšinou len nejakí ožralkovia, čo potrebovali mať peniaze na frajerky a tak... Napr. ten novomestský predseda HG – Palo Holec... Samé frajerky mal... Tak ľuďom sa postupne otvárali oči, videli, čo je to ten slovenský štát... A keď aj niekto bol na začiatku šťastný: „Máme samostatný slovenský štát! – nevideli od začiatku, že je to dar od Hitlera, že my mu budeme za to vyrábať a dodávať. A boli ľudia, ktorým sa otvorili oči: „Bože, však on nenávidí Slovanov a my sme tiež, a keď on vyhrá vojnu, čo z nás spraví?“ Ale boli zas tiež niektorí, čo vydržali s ním až do konca.

Badali ste vtedy, že by Vám chcel niekto pomôcť? Alebo sa báli?

Áno, aj v tom 1942 boli ľudia, čo pomáhali, hodne. I keď treba povedať, že keď transporty začali, nikto nevedel, kam sa ide. Bolo povedané: „Ide sa na robotu, budú pracovať na poli a čo si dorobia, to budú mať.“ Nikto nevedel o nijakých plynových komorách. Ale ja

som si aj tak bol vždy vedomý: „Zo Slovenska sa nesmiem dostať preč!“ Boli ľudia, čo mali nachystali ruksaky, aby boli spakovaní, keď po nich prídu. Ja som ruksak veru nemal

spakovaný... „Nesmiem sa odtiaľto dostať preč! Toto sa nemôže dobre skončiť! Toto nie je s kostolným poriadkom!“ Ten rok 1942 bol strašne nebezpečný... To bol najhorší rok v mojom živote. Týždenne išli transporty... Každý myslel, že sa ide robiť, že vydržíme... Až v 1944 sa dozvedelo, ako je to naozaj, potom to preniklo.

Zo svedectva Kláry Jesensekej, rod. Drappelovej
(*1918, Nové Mesto nad Váhom)

Ja som mala výnimku a napriek tomu ma vzali... Výnimku ministerstva hospodárstva, dostala som ju asi v 1941... Ale nezachovala sa, lebo som si ju vzala so sebou – že ma to nejako ochráni, že sa nejako dostanem odtiaľ von, keď mám výnimku... Ja som bola zamestnaná u firmy Wister, ale tá výnimka mi nepomohla. My sme boli dvaja zamestnanci-židia u tých Wisterov – jeden dôchodca-účtovník a ja. A tí arizátori podali žiadosť o výnimku pre nás – ten pán ju nedostal a ja ako mladé dievča áno. Či oni, firma, voľačo za to platili – neviem... Takže ja som bola šťastná, že som tam zostala. Ale to hovorím – tí arizátori potom za mňa nechceli ísť slovo povedať, že ma potrebujú... Ten arizátor mi ešte predtým povedal: „*Slečinka, nebojte sa, vy nepôjdete! Aj keď každý pôjde – vy nepôjdete!*“ No ale ako prišlo k tomu, ani krok neurobil, aby som neišla... Jediná židovka som bola v tom podniku. Ale keď prišli gardisti do kancelárie pre mňa a ja som tých arizátorov žiadala, aby mi to išli vybaviť, že mám výnimku, tak mi povedali, že nech sa nehnevám, ale oni nejdú... Obidvaja – aj ten arizátor, aj tá arizátorka mi to povedali... Mňa priamo z kancelárie vzali, nič som si nesmela so sebou vziať. Rovno odtiaľ som išla do toho zberného tábora. Tak vidíte, až takí slušní ľudia to neboli... Lebo zamestnaná som u nich bola, bola som s nimi zadobre, ale jak prišlo na lámanie – nič nespravili.

Vtedy všetci židia ostali nezamestnaní... Sestra bola učiteľka – nezamestnaná... Brat robil v kancelárii – aj ten nezamestnaný... Otec nezamestnaný. Mame vzali živnosť... Ešte starú babku sme mali... Jediné ja som z celej rodiny ostala pracovať, lebo som dostala tú výnimku, tak až do toho 1942 som bola zamestnaná. A nikto sa nás vtedy nepýtal, z čoho žijeme... Ani sociálne nebolo, ani nesociálne, ani nijaké...

Nebolo vtedy badať u ľudí nejakú snahu pomôcť takýmto prenasledovaným ?

Nie... Každý sa bál... Ja som mala takú jednu kamarátku vernú – aj do školy sme spolu chodili a jedna bez druhej ani na krok, ona bezo mňa nemohla byť ešte skôr jak ja bez nej – ešte aj do kostola som za ňou každé ráno chodila, aj do školy sme stále spolu chodili. Potom sa ona zamestnala v Bratislave a našla si tam nejakého fešáka. A ešte prišla ku mne domov vtedy a velice len chcela, aby som prišla k nim. Ale vtedy už

židia nesmeli voľne chodiť po uliciach. Tak bola tam taká zadná ulička a nahovorila ma, aby som tade prešla: „*Nebojsa, pôjdeš so mnou, nebojsa nič...*“ Ja som k nim prišla a ona tam mala toho fešáka, chcela mi ho redstaviť. Ale on bol veľmi nevrlý, hneď jak som tam prišla... Vtedy vychádzal časopis *Nástup* – gardistický. A on tam bol na prvom mieste ako gardista vyfotený... A od toho dňa to dievča sa u mňa viac neukázalo... On jej to celkom zakázal – videl, že ja som židovka, tak jej to nedovolil. Odvtedy sa to dievča neukázalo... Takže hovorím – najlepšia kamarátka...

Podľa Vás väčšina normálnych ľudí súhlasila s tým, čo sa robí proti židom ?

Áno, väčšina...

Alebo väčšina nesúhlasila, ale bála sa protestovať...

Neviem vám povedať... No tak – pravdepodobne áno... Keby nebola súhlasila, mohli ísť štrajkovať – ako odborári teraz... Mohli ísť do Bratislavy a povedať: „My nedáme židov preč!“ V Holandsku tak robili... Ale aj keď si nepomohli, ale robili... Ale každý mal z toho osoh – tak asi súhlasila väčšina... Lebo len čo nás vyst'ahovali – najprv išiel môj brat 27. marca, onedlho rodičia - hneď sa tam nas'ahovali susedia...

Každý sa bál! A nepovedal nič... Ako aj na tých našich arizátorov. S tou arizátorkou som predtým štyri roky robila, celý čas vlastne, čo som tam bola zamestnaná. Tak tú si zvolili, verili jej tí židia, že si pomôžu dúfali, ale nepomohli si... A ona bola z rodiny tunajšieho veliteľa HG, takže mohla ísť za ním, to bol jej strýco... Holec sa volal... A neišla. A mala som tú výnimku... Aj naši susedia, čo k nám každý večer chodili – v tú ranu prestali chodiť a keď nás videli vonku, išli cez ulicu – sa otočili, aby nemuseli pozdraviť...

No nemôžem jednoducho povedať, nemôžem, že by som cítila nejakú podporu alebo súciti... Neviem ako inde...

V Novom Meste to bola možno preto taká protižidovská nálada, lebo tu bolo veľa židovských podnikov a teda bolo čo arizovať...

Áno, bolo... Väčšina s tým súhlasila, väčšina... Možno tam u vás, na tých dedinách kde nebolo židov, kde nemal kto od koho čo ukradnúť, tak

nie, ale tu, kde sa mohli do tých bytov hneď nast'ahovať, do tých plných bytov – nuž tam každému veľmi záležalo na tom, aby ten žid čím skôr odišiel.

U ľudí boli takéto protižidovské nálady hneď od roku 1938 alebo až keď vyšiel tento zákon v 1941? Alebo to šlo postupne?

Tak to postupne išlo. Lebo nesmeli ste nikde chodiť, pohybovať sa nikde, ani po ulici – no zo začiatku sa ešte mohlo, aj do kina, ale neskôr už nie, iba na ľavú stranu mohli židia, na pravú nesmeli. My sme v tom našom domčeku mali takú malú izbu a tú sme prenajímali. A v týchto zlých časoch býval u nás jeden zamestnanec pošty. Pekný mladý chlapec, taký slušný sa zdal. Už ani neviem odkiaľ bol. A bola som doma – on videl, že nikde nejdem – tak ma len velice volal do toho kina... Ja hovorím, že ja sa bojím, ja nemôžem, ja nemám s kým ísť a na ľavý bok si ja sadnúť nejdem. Ale on len nástojil, aby som išla. Tak nakoniec hovorím: „Dobre, pôjdem, ale keď pôjdete so mnou na ľavý bok!“ Tak on, aby dokázal, že je dobrý – česť jemu za jeho odvalu – on išiel do toho kina a sedel na ľavom boku so mnou. Na druhý deň dostal z pošty výpoveď...Takže čo mohli robiť ľudia? Na druhý deň... Už to ľudia videli, že sedel tam pravda so mnou, už ho udali a dostal hneď na druhý deň výpoveď...Už ani neviem chudák, jak sa volal...Chcel teda dokázať, že on nie je taký, keď už býval u tých židov, poznal nás akí sme – a teda ako skončil...

Takže dá sa povedať, že ako sa sprísňovali zákony, tak sa aj ľudia „sprísňovali“ podľa nich?

Áno, áno... Tak sa nás stránili ľudia, každý sa bál čo len prehovoriť s nami, čo len nás pozdraviť...

Ten súcit od iných ste nikdy nepocítili, ani keď vás brali preč?

No... Jedna jediná pani – bola to žena jedného robotníka od Wisterovskej firmy – keď nás tu v Novom Meste nakladali na otvorené nákladné auto – lebo predtým sme boli sústredení v bývalej židovskej telocvični – mi doniesla jabĺčka k tomu autu. Jediná, čo sa opovážila... Lebo okolo boli ľudia, čo sa na to dívali ako na divadlo, keď nás nakladali, horšie jak prasce na to auto – a ona sa opovážila pristúpiť

a podať mi jabĺčka... Na tú jednu sa teda pamätám. To bolo pre všetkých vítané divadlo. Samozrejme, naši rodičia sa nemohli s nami lúčiť, nemohli tam byť. Čakali na nás tí gardisti jak na vrahov, jak vrahyne, keby sme boli... Dvadsaťštyri rokov som mala...

Keď Tiso dával výnimky – Vy sa na to ako pozeráte? Že to robil za peniaze? Alebo mohol mať aspoň trošku záujem pomôcť?

Tu nešlo o peniaze...To bolo velice málo ľudí, možno pár lekárov, čo dostali tú výnimku... Ja neviem, kto ešte v Meste okrem mňa a toho lekára dostal ešte výnimku, ja neviem...Ale však aj toho potom vyviezli, ono to bolo všetko potom na kočku...Nemal, nemal záujem ten Tiso...

Svedectvo Izidora Benku

(*1926, Ducové)

U nás v dedine za slovenského štátu takých vyslovene chudobných ľudí nebolo, každý mal čosi, i keď len málo. Roboty bolo vtedy dosť, lebo sa začal regulovať Váh a potom židia išli do táborov, takže mnoho ľudí arizovalo. Tak ako teraz privatizujú... A všetkých židov odtiaľto vyviezli – na Ducovom síce neboli, ale na Hubine boli štyri rodiny a asi toľko isto v Moravanoch. Všetkých vyviezli preč, len jeden z Hubiny sa voľakde zachránil potom.

Kto to potom po židoch arizoval? Gardisti?

Väčšinou. Potom voľačo dostali u nás aj niektorí vojaci, čo boli na fronte v Rusku, traja dostali z tých židových rôl, ale museli to kúpiť, nie zadarmo. V Piešťanoch ale čo boli tí židia, tí za tridsať rokov nezbohatli, lebo oni brali málo, neokrádali. Ale títo, čo brali ich obchody hlavne, tí zbohatli, tí nastavali za dva roky parádne domy a vily. Ja som sa vtedy učil v Piešťanoch, chodil som do mešťanky, tak som to všetko videl, ako vláčili tých židov, ako sa voľaktorí ľudia vytešovali z toho...

Tešili sa tí, čo arizovali?

Aj tí, ale aj tí, čo si chceli z toho voľačo uchmatnúť...

Aj si uchmatli?

Tak voľačo. Sem – tam...

Myslíte, že väčšina ľudí to vtedy schvaľovala, že ich vyvážajú?

Takto to je: Poriadni ľudia to neschvaľovali, takí čestní ľudia...Tých bola aspoň polovica. Ale takí, čo boli škodoradosní a tí, čo si chceli voľačo uchmatnúť, tak tí to schvaľovali. Tak asi pol na pol to vtedy bolo. Lebo sa hovorilo, že „*najprv pôjdu židi páni, potom pôjdu luteráni a keď budú šetci v rici potom pôjdu katolíci!*“ Tak sme vyprávali vtedy. No ale moja mienka je – terajšia ale aj vtedy som si to myslel – že sme somári... Chodil som do mešťanky a tam jeden chalan, žid bol, Katz sa volal. Taký tichý chalan to bol, dobráčisko. A jeden učiteľ bol strašne proti židom. A židia vtedy po piatej hodine nesmeli výjsť z domu a takú hviezdu museli nosiť. Tak ale tomu učiteľovi voľakto nažaloval, z tých piešťanských chalanov, že ho videli vonku...Tak ho vtedy zavolali do našej triedy a ten učiteľ ho vtedy zmlátil. „*Áno, áno videli sme ho!*“ Zmlátil ho jednoducho vtedy, trieskal ho tabuľu. Mali sme tam profesorov aj Nemcov, ale z nich nikto nebil toho žida, len tento jeden, Slováč. A tým chalanov sa teda „uľavilo“ , že urobili takú hovadinu sprostú...

A bola to pravda?

Čoby bola! Ten žid by sa na to vôbec neodvážil – oni len cirkus chceli spraviť, čo sa nudili, vymýšľali – no jako chalani...To bola taká politika vtedy, proti židom...Vtedy sa len vykrikovalo: „*So židmi do Palestíny!*“ „*So židmi na Madagaskar!*“

Kto to vykrikoval?

No všade, na všetkých podujatiach, nech to bolo kde chcelo...

A na to vyvážanie sa ľudia ako pozerali? Že je to na nemecký príkaz, že sa to musí?

Takto: Slovensko bolo nemeckým spojencom a to bol ozaj taký diktát, lebo Tiso podával koľko výnimiek. Tak takýto židia si boli istí, že ich nevyvezú... Ale čože prezident! Tí, čo chceli habať po nich, tí ich zobrali, mohol mať výnimku aj nevýnimku... A keď mali nahabané, povedali, že oni sú kamaráti so židmi... Keď židi nemali už ničoho... Zlato im pobrali, veci aj domy – no všetko... Každý žid mal len ruksak, neviem či do 20 kíľ tam bolo. Ja som tam akurát vtedy na rínku bol, keď

ich brali. Obyčajní Piešťanci ich strážili, aj jeden Piešťanec, čo sa robil za Nemca, aj uniformu mal nemeckú, a potom sem-tam gardisti. Najprv vyviezli mladé dievčence, potom chalanov a potom už rad – radom.

Nebolo Vám to ľúto, keď ste sa pozerali na nich?

Nuž to bol zlý pocit... To bol zlý pocit... Krásne dievčence, vymaľované... Aj chalani... A vedelo sa kam idú...

Ale sa nevedelo, že idú na smrť...

To sa vedelo... To sa vedelo... Aj oni to vedeli... To sa vyprávalo, hovorilo všetko, to nebolo tajné... A tie výnimky – napríklad jedna rodina z Hubiny, čo som ich dobre poznal, mala tiež tú výnimku. A naráz ich len zobrali z Hubiny a doviezli ich pred mestský úrad, tam boli zložení. A ja som chodil okolo, chodieval som tovarišom na pivo alebo víno, lebo tam bola taká vinárňa. A naráz vidím týchto z Hubiny – sedeli tam takí utiahnutí – muž so ženou a dve deti – také dvanásťročné dievča a asi desaťročný chalan. A boli takí smutní... Ale naráz sa dostali domov, vrátili ich domov, na Hubinu. A boli teda veselí – ja som sa dozvedel, že nepôjdu preč, že ostanú doma. No ale čože! Na Hubine čakali na to, že ich vyvezú! Tí Hubináci, čo chceli ich majetok, tí robili všetko pre to, aby ich vyvezli. A aj sa tak stalo, aj ich vyvezli...Z majera im tú lichvu, kone, všetko pobrali z maštál' a jeden z tých, čo to bral sa ešte so slížami, čo boli na stole pridrhol.... Ale nechcem hovoriť, kto to bol...

V Žiline boli potom vo voľákom tábore a náhodou tam bol jeden Ducovák, čo strážil ten tábor a spoznal ich. Tak im hovorí, že ich pustí preč. Ale tie decká neboli s nimi, tie boli voľakde inde, extra. Tak oni povedali: „*Keď neni decí, my nejdeme!*“ Aj ostalo to tak... Ponger sa volala tá rodina, ona bola Šarlota, rodená Štangelová.¹

1 Miestna školská kronika na s. 99 drámu s vyvezením miestnych židov plne potvrdzuje, keď doslova uvádza: „Začiatkom mája opustili navždy (?) Hubinu dve židovské rodiny. Ešte zostali dve. Tie odišli v júli zavčas rána na vozoch, avšak na poludnie už boli späť! A to na aute! Očakáva sa, že v jeseni im už nik nevymôže návrat, ak zase odídu.“ Tiež (s. 102): „Koncom augusta (26) boli odvezení ostatní židia – Štangel, Ponger s rodinami. Ich majetky vzali do prenájmu zároveň s budovami členovia HSES, ktorých strana navrhla. Veliteľ HG, ktorý viedol hospodárstvo Sternovo od jari do jesene, aj ho obsial, nedostal na radosť občanov nič. Dostali ho do prenájmu frontoví vojaci, totiž ich rodičia.“

Tak sa na tých židovských majetkoch priživilí viacerí...

Áno, však od tej bane až po hubinský kostol skoro každá druhá roľa bola židovská a tam je vystavaná celá Hubina. Tak za tými roľami išli. A teda nebolo im ľúto za židmi, či to boli tie dve bohatšie alebo dve chudobné rodiny. To už bolo bez debát, to už žid ani človek nebol vtedy.

Zo spomienok Michala Kusovského

(*1921, Lúka)

Tu na Lúke bolo viac židovských rodín. Vörösovci – tých chránilo, že mali otca katolíka a boli prekrstení, Krajčíkovci tiež boli prekrstení a schovávali sa až ku koncu vojny a aj Kellerman so ženou sa schovávali vtedy. Ale vyviezli jednu rodinu, Kleinovcov. Tieto dve rodiny – Klein a Vörös mali každý obchod. Kleinovci ani tak nemali väčší obchod jako Vörös, Vörös mal väčší dom, ale Klein bol taký lepší obchodník. A bol strašne robotný – maštal'ku mal pri dome – choval hydinu, kravu, kozu – sečku si sám narezal...

Kleinovcov ako pravých židov by vyviezli tak či tak...

No pravdaže...Na tom vyvezení má najväčšiu zásluhu Ištok a Šnábel.² Tá razia čo prišla na Kleinov – to nebola razia, to boli ešte popredu objednaní gardisti z Mesta...Však na to bolo moc ľudí z Lúky rozhorčených – ich by zobrali tak či tak, možno dva dni, možno týždeň neskôr – tak prečo im to ešte urýchľovať? Rozumieš? A len čo ich z domu zobrali, už im odtiaľ vynášali kanapy, stoličky, už si nosili odtiaľ, už to rabovali....

Ľudia v dedine sa ich nechceli zastat'? Im to bolo jedno?

Ľuďom na Lúke... Nie, že by to bolo jedno, že ich vyviezli... Nuž čože ale, ľudia už vtedy nemali žiadneho slova... Každý sa bál, že aj jeho prídu zobrať, lebo sa udávali ľudia...

2 Išlo o miestneho veliteľa a tajomníka HG. Obecná kronika tento fakt potvrdzuje, keď na s. 61 udáva: „Rodina Kleinová sa sem nastáhovala okolo roku 1820 zo susednej Modrovej. Rodina zaoberala sa s podomovým obchodom a neskôr si otvorili obchod s miešaným tovarom. Hospodárskeho majetku nenadobudli a boli v roku 1942 vystáhovalí do Poľska, pod miestnym veliteľom HG Jozefom Ištokom starším.“

Väčšina ľudí v dedine teda nesúhlasila, že ich vzali?

Nie, väčšina ľudí tu s tým nesúhlasila, lebo Klein bol dosť obľúbený...Keď chudobná žena poslala dečko voľáčo kúpiť a nemala peniaze – dal jej aj na dlhobu... A takým ľuďom, čo boli chudobní, mali malé deti a kravu nemali, aj to mlieko vždycky predal...

Ináč garda tu nebola voľáka silná – akurát toľko silná bola – boli tu dva mlyny a tí mlynári sa báli, aby im živnosť nechali, tak tam vstúpili, tak garda tu voľáku veľkú činnosť ináč nemala... To ale v každom jednom režime – vždycky sa nájdu horkokrvní ľudia, čo nad rámec idú...Nad rámec svoj, obecný, okresný, dokonca aj vládny – šplhajú sa hore, len aby z toho voľáčo mali...To v každom jednom režime...